

Tako je ovo samo kratak i sumirani prikaz Širolinog glazbenog stvaralaštva iz područja liturgijske i duhovne glazbe, nadamo se da smo ipak mogli uvidjeti njegov značajan i velik doprinos ne samo na polju crkvene, liturgijske i duhovne glazbe, već i njegov svestrani doprinos našoj glazbenoj kulturi.

Zusammenfassung

Von dem umfangreichen und weitläufigen musikalischen Schaffen des kroatischen Komponisten und Musikologen Dr. B. Širola ist in diesem Referat eine allgemeine Übersicht und Rückschau auf seine, dem Umfange nach und der musikalischen Form nach eine kürzere kompositorische Verwirklichung aus dem Gebiete der liturgischen und geistlichen Musik berichtet worden.

1. Unter die besonderen liturgischen Werke wurden die Kompositionen für den Gottesdienst in Betracht gezogen. Auf diesem Gebiete hatte Širola wie bislang bekannt ist, eine grössere Anzahl ausgeprägter liturgischer Chorkompositionen hinterlassen, sei es a cappella oder mit Orgelbegleitung: 4 Motetten aus dem *Cantus missae in hon. S. Joannis Apostoli et Evangelistae* (4-st. gem. Chor a cappella), Bearbeitung der Gregorianischen Gesänge für 4 st. gem. Chor. und Orgel aus: *Missa in anniversario dedicationis ecclesiae* und der ausdrucksvolle Motett: *Tu es Petrus* (für 4—6 st. gem. Chor a cappella).

2. In die Reihe der geistliche Musik sind die Werke für ausserliturgische Handlungen und verschiedene geistliche Erweckung umfasst. Hierher gehören Hymnen, einige gelungene Solo-gesänge, geistliche Folklor-weisen aus verschiedenen Gebieten unserer Heimat, sowie auch die Bearbeitungen einiger charakteristischen Kirchenlieder, aus unseren älteren Liederbüchern (das pavlinische Liederbuch, Cithara octo-

chorda) entnommen. In die Reihe der musikalischen Bearbeitungen kroatischer Kirchenlieder und volkstümlicher Sitten und Darstellungen hatte er auch die im Volke lebenden Lieder dieser Gattung künstlerisch einkomponiert.

Zum Schluss sind in diesem Vortrag in kurzer Form die wesentlichen Charakteristiken des Stiles, musikalischen Ausdrucks und der Esthetik enthalten.

Aus dem allen geht der grosse und aussergewöhnliche Beitrag B. Širolas hervor, nicht nur auf dem Gebiete der kirchlichen, liturgischen Musik, sondern auch sein allgemeiner Beitrag unserer kroatischen Musikkultur.

BILJEŠKE

¹ Dr. A. Goglia: *Dr. Božidar Širola. O pedesetoj godišnjici njegova rođenja*, Sv. Cecilija, 1939., str. 84—92 i 113—129

² U nav. djelu str. 117 dr. A. Goglia navodi kao 4. motet za Post communio: »*Refecti cibo*«, što ga u glazbenoj ostavštini B. Širole u Sveučilišnoj knjižnici nisam pronašao.

³ Skladbu nažalost nisam mogao pronaći ni u Širolinij ostavštini u Sveučilišnoj knjižnici ni u glazbenom arhivu »Vijenac« u Zagrebu.

⁴ Usp. A. Canjuga, *Misterij Majke Božje od Kamenih vrata*, Sv. Cecilija, 1931., str. 66.

⁵ Dr. A. Goglia, nav. dj. str. 118., spominje samo »*Divnoj dakle*« za muški zbor.

⁶ U Sveučilišnoj knjižnici našao sam ovu skladbu za bariton i orgulje.

⁷ *Crkveni glazbenik*, 1930., br. 1 i 2, str. 28.

⁸ Potpunji popis obradbi hrvatskih crkvenih i svjetovnih običaja donosi dr. A. Goglia u nav. djelu na str. 122—134. Na originalnoj zbirci ovih obradbi stoji bilješka da su bile izvođene na Radio-stanici Zagreb u godinama 1935. — 1938.

Božidar Širola kao skladatelj misa

Mato Leščan

Iz ostavštine Božidara Širole u Sveučilišnoj biblioteci pronašao sam šest autorovih misa. Tragaajući po popisu A. Goglie (Sv. Cecilija, XXXIII, sv. 6, 1939, 117) neke od navedenih misa nisam pronašao, međutim naišao sam na neke druge, koje nisu popisane u Goglijinu članku. Tako npr. *Svečana hrvatska misa* (1910) i dr. Navodeći kronološkim redom mise, koje sam pronašao, one bi slijedile ovako:

1. *Svečana hrvatska misa za mješoviti zbor i tenor solo* (Zagreb, 1910);
2. *Missa Poetica* (1926);
3. *Staroslavenski requiem* (1929);
4. *Svečana Misa (Missa solemnis) za posvetu crkve Presvetog Srca Isusova u Nadb. dječaćkom sjemeništu za dva dječaćka glasa i orgulje* (Zagreb, 1931);
5. *Misa u F-duru*; pučki napjevi čakavskih Hrvata (Zagreb, 1932 op. G a 6);

6. *Grgur Ninski za muški zbor, op. I 61 / Dije-
lovi mise:*

Naš biskup moli: Gospodi pomiluj,
naš biskup moli: Slava tebi Gospodi,
naš biskup moli: Blagosloven gredi.

Ne zna se godina nastanka ovog opusa, ali po zrelosti fakture spada u kasnije razdoblje stvaralačkog rada B. Širole. Ovamo još spadaju:

1. *Missa in anniversario dedicationis Ecclesiae, op. G a 8*; koralni napjevi obrađeni za mješoviti zbor (to su skladani promjenljivi dijelovi na gregorijanske teme iz Graduala).

Dijelovi mise su:

- a) Introitus: *Terribilis est locus iste*,
- b) Graduale: *Locus iste a Deo factus est*,
- c) Alleluia: *Adorabo ad templum*,
- d) Offertorium: *Domine Deus*,
- e) Communio: *Domus mea*.

2. *Cantus Missae in honorem sancti Ioannis apostoli et Evangelistae*, za mješoviti zbor (po skici izrađeno 1945. g.; posvećena kanoniku Janku Barleu). Dijelovi su:

- Introitus: In medio Ecclesiae,
- Graduale: Exiit sermo inter fratres,
- Offertorium: Iustus ut palma florebit,
- Communio: Exiit sermo inter fratres.

Uspoređujući sadašnje stanje sa Goglijinim popisom nalazimo da neke od misa na popisu nedostaju te bi ih trebalo pronaći. To su:

1. *Staroslavenska misa u čast sv. Jelene za troglasni zbor i orgulje;*
2. *Misa prema hrvatskim pučkim napjevima u Potravlju u sinjskoj krajini za jednoglasni zbor i orgulje.*

Treba napomenuti da je u Goglijinom članku krivo navedena »Misa u f-molu prema pučkim napjevima« treba biti: *Misa u F-duru*. Osim toga *Missa Poetica* navedena je u kantatama, međutim čini se da je logičnije uvrstiti je među mise, kad je već i autor tako naziva. Prema tome izlazi da je Širola skladao pet misa te obradio koralne napjeve promjenljivih dijelova (proprium) za dvije svetkovine (sv. Ivana i za godišnjicu posvećenja crkve). Ovamo se ubrajaju dvije mise prema pučkim napjevima (samo Širolina harmonizacija) i dijelovi mise pod nazivom Grgur Ninski.

Držeći se vremenskoga reda sagledat ćemo razvojni put skladatelja Širole. Jedan od najplodnijih kompozitora svoga doba (privatni učenik Ivana Zajca, koji je također obilovao bogatim životnim opusom), Širola je zahvatio gotovo sva područja svjetovne i duhovne glazbe. U domeni duhovne glazbe osobito se ističe svojim oratorijima o kojima će biti posebno govora te misama, motetima i manjim skladbama duhovnog karaktera.

Izгледа da mu je *Svečana hrvatska misa* (Zagreb, 1910) prvijenac te vrste. Zanimljivo je da je tekst za ovu misu napisao Stjepan Širola, skladateljev otac. To je već, dakle, slobodna interpretacija liturgijskog teksta, kao što će kasnije biti *Missa Poetica*. Misa ima sedam dijelova (uključujući jedan promjenljivi — Na žrtvovanje). Pisana je za mješoviti zbor i tenor solo uz pratnju orgulja. Zborna faktura odaje još nevjешtu ruku (autoru je tek 21 godina) — divisi muški i ženski glasovi, monotoni harmonijski plan itd. Isto tako orguljska je pratnja potpuno nesamostalna — donosi istu građu kao i zbor sa čestim unisonima i paralelizmima koji će kasnije postati njegovim snažnim izražajnim sredstvom. Međutim, usprkos navodnosti ove partiture već ovdje nalazimo monumentalni zvuk koji će kasnije karakterizirati Širolin stil. Interesantan je, da ne kažemo neobičan, izbor tonaliteta za pojedine stavke (D-dur, Des-dur, e-mol, a-mol, Des-dur, C-dur, Es-dur).

Druga po redu je *Missa Poetica* (1926), nastala 16 godina kasnije za mješoviti zbor »a cappella« na stihove I. Ev. Šarića koja već odiše zrelim majstorstvom i savršenom formom. Misa ima 13 dijelova: Introitus, Kyrie eleison, Gloria, Evangelium, Credo, Offertorium, Sursum corda, Sanctus, Elevatio, Pater noster, Agnus Dei, Communio, Deo gratias. Zbor je peteroglasan (S, A, T, Bar, Bas) što pruža više mogućnosti harmonijskom i kontrapunktičkom kretanju glasova. Svaki stavak osebujno je koncipiran. Tako je Introitus skladan tehni-

kom polifonog moteta, odnosno madrigala (s onoliko temâ koliko ih donosi tekst). Zanimljiv je završetak gdje se na izdržanim tonovima u donja četiri glasa (neka vrsta orgelpunkta) razvija melodijska linija soprana. Sam završetak skladan je homofono s nizom zanimljivih kvartnih i kvintnih progresija, koje se smiruju u kadenci A-dura.

Primjer 1.

The image shows a musical score for a vocal ensemble and organ. It features five staves: Soprano (S), Alto (A), Tenor (T), Bass (B), and Organ (B). The lyrics are in Croatian: "da budem čist kao svijet li-ba-na i sjajan kao svjetlost sunca-na! Go-spo-de!". The organ part is marked with "crescendo" and "allegro". The score includes various musical notations such as clefs, time signatures, and dynamic markings.

Kyrie počinje ostanatnom ritmičkom figurom u sopranu i altu, na koju se nadovezuje melodijska linija u tenoru i baritonu. U nastavku javljaju se imitacije koje završavaju harmonijskom kadencom. Nakon toga se opet javlja ostanato (repriza), koji se na sličan način razvija do završnih akorda u ff te kadence u pp. Kao što je prvi stavak u eolskom načinu, tako je ovaj u dorskom, što mu daje posebnu ozbiljnost.

Gloria započinje snažnim unisonom, koji se razvija u polifoniju. Iz nje se razabire tema u basovoj dionici (Slava Bogu na visini) u tehnicu cantus-firmusa. Ta tema kasnije prelazi u sopran, tenor i bas na što se nadovezuju akordi gornjih glasova u ff. Tonalitet je F-dur. Tema Glorise je pentatonska.

Evangelium je izrađen u slobodnim imitacijama te mjestimično homofonijom. Zanimljiv je završetak stavka: neriješeni nonakord.

Credo počinje unisonim recitativom u slobodnom gregorijanskom ritmu. Modus je frigijski s eolskom kadencom na koju se nastavlja četveroglasni fugato. On završava snažnim akordima u visokom eksponiranom registru gornjih glasova, koji po svojoj maestetičnosti podsjećaju na neke momente iz Tajčevićevih »Duhovnih stihova«. Stavak završava u D-duru.

Offertorium počinje harmonijskim stavkom. Iz njega se razvija polifonija, koja se prema kraju reducira na dvoglasje (završetak u kvinti na drugom stupnju). Tonalitet je D-dur.

Sursum corda je kratki stavak u C-duru, koji započinje solo tenorom (reminiscencija na pravoslavni dakona) kome se priključuju muški glasovi pa kasnije ženski. Završetak je u F-duru.

Sanctus počinje ff u unisonu, koji se razvija u neku posebnu dijafoniju, a ova završava jednoglasno. Iz toga se razvija fugato u pet glasova u vedrom, miksolijskom modusu (modus hilaris — »anđeli dođite radosno, radosno«), koji snažnom gradacijom prerasta u svečane akorde te u ff završava misterioznom frigijskom kadencom.

Primjer 2.

Slijedi Elevatio, homofoni stavak neobične ljepote, pomalo impresionističkog karaktera. Na unisono basa odgovaraju tri glasa u paralelnim sektama. Taj dijalog se nastavlja. Priključuje se i sopran te svi zajedno pjevaju u nizu sektakorda (falso bordone). U kadenci javlja se u sopranu i altu ostinato (»golubi gukom gukaju«), koji sa melodijom tenora i baritona, a osobito sa pedalnim tonom basa tvori interesantne harmonijske i linearne sklopove (nonakord, septimne miksture) itd.

Primjer 3.

Agnus Dei je stavak mirnog, statičnog, kontemplativnog karaktera u eolskom modusu. Tome doprinosi i obilna primjena pedalnoga tona.

Communio je skladan polifono.

Deo gratias je zasnovan na izmjeni recitativa (Deo gratias) s homofonim i polifonim odsjecima. U ovom završnom stavku glasovi dosižu svoju kulminaciju. Završnu temu (Deo gratias) donose soprani i tenori (ekvisono) na podlozi pedalnog tona tonike i subdominante.

Treba reći da Širola slobodno barata disonancijom i u linearnom i harmonijskom smislu (što znači da je ne pripravlja niti rješava) — vodeći pritom računa o melodijskoj liniji. To rezultira izvjesnom oporošću i daje dojam arhaičnosti, odnosno folklorno-rustičnog izraza, dok u harmonij-

skom smislu te disonance djeluju mekše — rekli bismo impresionistički.

Prva izvedba bila je u Varaždinu dne 21. IV. 1928, a repriza tog djela bila u Čakovcu te u Zagrebu. Dr Fran Mlinar-Cigale piše o toj skladbi: »Za vokalnu muziku takve vrste pokazuje Širola izvanrednu darovitost i nada sve sretnu invenciju. Starocrkveni način kompozicije je u čitavoj skladbi sretno proveden, a da je uz to sačuvana i nacionalna boja. U pojedinim dijelovima ne valja razumijevati kakvu programatsku niti impresionističku ili expresionističku muziku, već doista kontemplativnu liriku, koja unatoč škrtoj upotrebi akordike živo djeluje i rađa dubok učinak. Uopće je skala čuvstava u toj kompoziciji vrlo intenzivno iscrpljena od razmatrajućeg izraza, koji isključuje vlastitu osobnost, preko čuvstvenog, liričkog i skladnog mističkog raspoloženja pa do veličanstvenih vrhunaca (Credo i Sanctus).« (Sv. Cecilija, 1927, 27).

Staroslavenski requiem (za dvoglasni muški zbor i orgulje) izveden je u Zagrebu, Beču i Bratislavi. Sastoji se od deset kratkih stavaka, od kojih mi se najoriginalniji čini peti (Dan gneva — Dies irae) u dorskom modusu.

Primjer 4.

Širola je majstorski dočarao strahote sudnjega dana neumoljivim ostinatom u basu, nad kojim se razvijaju karakteristične disonance u muškom zboru. Vrlo je efektan izmjena zbornog fortissima s mekanom solističkom linijom, koju potcrtavaju bogati sklopovi četverozvuka, peterozvuka te sekundnih mikstura. Stavak obiluje vrlo interesantnim rješenjima, tonalnim skokovima itd. Po ostinatu u orguljskoj pratnji ova glazba podsjeća na glasoviti orguljski solo iz »Veruju« Janačekove Glagolske mise.

Također je originalan i gotovo romantičan stavak 10. (Svet večni), u kome je solistička linija praćena nizom troglasnih kvintakorda, koji se dijatonski spuštaju tvoreći mirni, gotovo eterični ugođaj.

U cijeloj misi izvrsno je pogođen ugođaj i karakterizacija teksta.

Svečana Misa za posvetu crkve presv. Srca Isusova Zgb. 1931.

Izvedena je kao umetak u glumi »Mysterium fidei« na svečanosti Akademiji u dječ. sjem. na Šatali dne. 15. 10. 1931.

Ova Misa pokazuje sve odlike zrelog majstora. Ozbiljna i inventivna melodika, umjerena upotreba polifonije te osobito samostalni orguljski slog, karakterističan po ostinatima i pedalnom tonu, te izvrsnim vođenjem linije pedala.

Kritičar piše (Hrv. straža 16. X. 1931): »Širolina Misa je glazbeni događaj... Tu se burkaju

čuvstva na pobožne i smirene molitve Kyrie do zanosnih kliktaja Glorie, Hosane i Benedictusa, da se kroz sve to provuče zanosni Credo, pun vjere i skrušenosti Agnus Dei. Širola je uspio, a i dječački zbor sjemeništa pod ravnanjem učitelja glazbe Magdalenića je izvršio tešku zadaću.»

Misa u F-duru op. G, a 6 (Pučki napjevi čakavskih Hrvata, Zgb. 1932.)

Ova misa nije originalna skladba nego harmonizacija pučkih napjeva iz Bresta, Novoga i Banjola. Na kraju mise dodana je pohvala Imenu Isusovu i Marijinu (»Budi hvaljeno po sve vrime Isusa i Marije slavno ime.) ...

Grgur Ninski — to je misa — kantata za muški zbor sa slobodnim pjesničkim tekstom. Ima nekoliko dijelova: Gospodi pomiluj, Slava Tebi Gospodi i Blagosloven gredi. Zbog toga pretpostavljam, da je nedovršena. Ne nosi oznaku godinastanka, ali se iz partiture vidi da je iz kasnijeg majstorova razdoblja.

Ovamo spadaju i *Missa in anniversario dedicationis Ecclesiae* te *Cantus Missae in honorem S. Joannis ap. et Evang.* To su promjenljivi dijelovi mise skladani na temu gregorijanskog korala. Iz ovog materijala osobito se izdvaja Introitus: »*Terribilis est locus iste*« za 4-gl. mješoviti zbor i orgulje.

Primjer 5.

U vokalnog slogu primjećuje se paralelno vođenje harmonijskih slogova (5 akorda, 6 akorda) te izvanredno poznavanje modusa i njegovih zakonitosti i kadenca.

Širola izbjegava, oznaku mjere stavljajući točnice umjesto tinaca (za orijentaciju izvođaču!). Orguljaška pratnja je bogata, mjestimično je čak sedmeroglasna, većinom podređena zboru. Vrlo ukusno upotrebljavani su nizovi septakorda te dvostruki pedalni ton.

Iz oznake za fraziranje vidi se, da Širola, žalost, nije vodio računa (svjesno ili nesvjesno) o binarima i ternarima u izvorniku, što svakako poremećuje unutarnji ritam skladbe.

Iz ovog fragmentarnog prikaza možemo uočiti nekoliko činjenica. Širola je u svom bogatom skla-

dateljskom opusu vrlo značajan dio posvetio duhovno-sakralnoj glazbi. To su u prvom redu oratoriji, a onda mise, moteti i manje skladbe. Zanimljivo je da u doba razmaha cecilijanstva kod nas, kad mnogi skladatelji »suhoparno« imitiraju nje-mačke cecilijance, Širola stvara vrlo samosvojne originalne mise, kao što je *Missa Poetica* i *Staroslavenski requiem*, *Svečana Misa* i dr. Već sama činjenica da Franjo Dugan, svakako najpozvaniji stručnjak i skladatelj crkvene glazbe onoga vremena, sklada samo jednu misu i to dvoglasnu (vidi Hrvatski crkveni kantual) potvrđuje Širolin skladateljski zamah i smionost.

Stojeći čvrsto na tlu našega folklor, kao antički div Antež, Širola je sačuvao snagu narodnog izraza, obogativši ga modernim harmonijskim ruhom. Širola izvrsno dočarava arhaični duh modusa, primjenjujući neke postupke poput organuma, dijafonije, falso-bordona i slično. On se snažno izražava u polifoniji, osobito u tehnički madrigala i moteta, odnosno mise. Međutim njegov polifoni stavak je nešto slabijeg učinka u fugatima, a pogotovo u fugama (npr. završna fuga u *Posljednjoj pričesti sv. Jeronima*). Njegov harmonijski govor vrlo je svjež i originalan; tu ima nonakorda, undecimakorda, paralelnih kvintakorda, sekstakorda i septakorda te akorda kvintne i kvartne građe. Osobito se često služi pedalnim tonom te dvostrukim pedalom, što stvara statičko-epski ugođaj.

Po svim tim osobinama Širola je jedan od najoriginalnijih stvaralaca svojega doba. Osnovne oznake stila njegovih crkvenih skladbi su: monumentalno, maestozno, misteriozno. Koji puta je faktura njegovih harmonijskih stavaka pregusta, pretrpana i možda bi efektivnije djelovala nakon prozračnoga tkiva. No valjda je sve to upravo osobina njegove glazbe.

Zaključujući ovaj kratki pregled njegovih misa možemo ustvrditi da je Božidar Širola vrlo plodan i originalan stvaralac, koji je duhovnu glazbu obogatio vrijednim doprinosima. Zato on zavrđuje puno poštovanje među crkvenim glazbenicima. Trebalo bi da njegove mise i oratoriji dožive svoj ponovni procvat i renesansu u naše vrijeme. Tome cilju neka posluži i ovaj skromni prikaz.

Zusammenfassung

Božidar Širola war ein sehr fruchtbarer Komponist auch auf dem Gebiet der sakralen Musik. Er komponierte fünf Messen und bearbeitete einige Choralgesänge (proprium) für die Feste. Dazu harmonisierte er 2 Messen nach dem Beispiel der Volksgesänge und die Messteile unter dem Titel *Grgur Ninski* (d. h. Gregor von Nin). Seine erfolgreichste und beste Schöpfung dieser Art sind jedoch seine ursprüngliche *Missa poetica*, *Alt-slawisches Requiem* und die *Feierliche Messe* (Hochamt) für die Weihung der Kirche zum Allerheiligsten Herz Jesu.

Die Musiksprache Širolas ist für jene Zeit sehr vortschrittlich. Er gebraucht sehr geschickt die alten Weisen und die Elemente der Folklore. Besonders wertvoll sind seine polyphone Kompositionen. So verwirklicht sich Širola als sehr origineller Schöpfer auf dem Gebiet der sakralen Musik.